

ילמד ענוים דרכו - שנה א

תורה לאומית או אוניברסלית

הרב רן כלילי

א. הספר והפנייה הפנים-הלאומית

כוזרי, מאמר א, ה-ו

אנו קובעים שְסִפְרָנוּ הוא דיבור אלהים, והוא בעצמותו נס. אנו חייבים לקבל אותו בגלל עצמותו, כי איש אינו יכול לחבר כדוגמתו או כדוגמת פסוק מפסוקיו. נביאנו חותם הנביאים ומבטל כל תורה שקדמה. הוא קורא לכל האומות לקבל את האסלאם...

אמר הכוזרי: ... אם ספרכם נס והספר (כתוב) ערבית, לא־ערבי כמוני לא יבחין בנס שבו ובנפלאותו. אם ייקרא בפני לא אבדיל בינו לבין דיבור ערבי אחר.

כוזרי, מאמר א, ד

וכל האומות נקראות אל האמונה הזאת (נצרות), ומצווים להדבק בה ולגדל ולרומם למשיח ולגדל את עצו אשר נתלה עליו והדומה לזה...

כוזרי א, ק

אָלוֹ: אמר (משה): נשלחתי להנחות את כל יושבי תבל, והידיעה על אודותיו לא היתה מגיעה אל מחציתם, היה בזה פגם בשליחותו, שהרי מטרתו של אלוהים לא היתה מתקיימת בזאת. מה שהיה מונע שישלים את השליחות היה שספרו כתוב עברית, והיה נמנע מאנשי סנד והודו ומן הכוזרים להבין אותו ולנהוג על פיו אלא אחרי מאות בשנים, אם יקרה להם שישתנו להַדְמֹת אליהם עקב השתלטות או שכנות, לא מתוך שראו את הנביא עצמו או נביא אחר שיעיד עליו ויאשר את תורתו. א

אמר החבר: משה לא זימן אל תורתו אלא את עמו ואת אנשי לשונו...

כוזרי א, יא; שם כו-כז

אמר לו: אני מאמין באלוהי אברהם, יצחק וישראל אשר הוציא את בני ישראל ממצרים באותות ובנסים, וכלכל אותם בציה, ונתן להם את ארץ ישראל אחרי שהעבירם את הים ואת הירדן בנסים, ושלח את משה עם תורתו, ואחריו אלפי נביאים שאישרו את תורתו בהבטחת שכר לשומר אותה ואיום בעונש לַמְפָּר אותה. מאמינים אנו במה שכלול בתורה והעניין ארוך...

אמר הכוזרי: אם כך, תורתכם מיוחדת לכם!

אמר החבר: אכן. ומי שמצטרף אלינו מבין האומות, כפרט, יקבל מן הטובה שלנו, אך לא ישתווה עִמָּנוּ. לו הייתה התורה מחייבת מפני שנבראנו, היו הלבן והשחור שווים בה, כי כולם ברואיו יתעלה. אבל חיוב התורה הוא מפני שהוציאנו ממצרים ודבק בנו בשל היותנו הסגולה מבני אדם.

דף מקורות

ביכורים א, ד

אלו מביאין ולא קורין: הגר מביא ואינו קורא, שאינו יכול לומר "אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו". ואם היתה אמו מישראל מביא וקורא.

וכשהוא מתפלל בינו לבין עצמו אומר: "-לוהי אבות ישראל". וכשהוא בבית הכנסת אומר: "-לוהי אבותיכם". ואם היתה אמו מישראל אומר "-לוהי אבותינו".

וכן אומר רב אשי כדרך אגב בבבלי מכות יט: "אלא אמר רב אשי: כיון דאיכא בכורי הגר, דבעי למימר: "אשר נשבע ה' לאבותינו" ולא מצי אמה".

ירושלמי ביכורים א, ד

תני בשם רבי יהודה: גר עצמו מביא וקורא, מה טעם? "כי אב המון גוים נתתיר" - לשעבר היית אב לארם ועכשיו מכאן ואילך אתה אב לכל הגויים. רבי יהושע בן לוי אמר: הלכה כרבי יהודה. אתא עובדא קומי דרבי אבהו והורי כרבי יהודה.

תוספות בבא בתרא פא.

ומכוח ההיא משנה לא היה מניח רבינו תם לגרים לברך ברכת הזימון לפי שאינו יכול לומר "שהנחלת לאבותינו ארץ טובה"...

רמב"ם הלכות ביכורים ד, ג

הגר מביא וקורא, שנאמר לאברהם: "אב המון גוים נתתיר" - הרי הוא אב כל העולם כולו שנכנסין תחת כנפי שכינה, ולאברהם היתה השבועה תחילה שיירשו בניו את הארץ.

שולחן ערוך אורח חיים נג, יט

יש מונעים גר מלהיות ש"צ, ונדחו דבריהם.

רמב"ם הלכות מעשר שני ונטע רבעי יא, יז

ישראל וממזרים מתוודים (וידי מעשרות), אבל לא גרים ועבדים משוחררים, מפני שאין להם חלק בארץ, והרי הוא אומר "ואת האדמה אשר נתת לנו (ארץ זבת חלב ודבש)".

ב. השאיפה האוניברסלית והמיסיון היהודי

תפילת שלמה במקדש - מלכים א ח, מא-מג

וְגַם אֶל הַנְּכָרִי אֲשֶׁר לֹא מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וּבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֹךְ. כִּי יִשְׁמְעוּן אֶת שְׁמֹךְ הַגָּדוֹל וְאֶת יְדֵךְ הַחֲזָקָה וְיִרְעוּ הַנְּטוּיָה וּבָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל הַבַּיִת הַזֶּה. אִתָּה תִשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מִכּוֹן שִׁבְתֶּךָ וְעֲשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא אֵלַי הַנְּכָרִי לְמַעַן יִדְעוּן כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת שְׁמֹךְ לִירְאָה אֶתְּךָ כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִדְעוֹת כִּי שְׁמֹךְ נִקְרָא עַל הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתָ.

דף מקורות

ספר המצוות לרמב"ם, מצוות עשה ט

והמצווה התשיעית היא שציונו לקדש השם, והוא אומרו: "ונקדשתי בתוך בני ישראל". ועניין זאת המצווה אשר אנחנו מצווים לפרסם האמונה הזאת האמיתית בעולם ושלא נפחד בהיזק שום מזיק.

ואע"פ שבא עלינו מכריח גובר יבקש ממנו לכפור בו יתעלה - לא נשמע ממנו, אבל נמסור עצמנו למיתה, ולא נתעהו לחשוב שכפרנו ואע"פ שלבנו מאמין בו יתעלה. וזאת היא מצוות קידוש השם, המצווים בה בני ישראל בכללם, רוצה לומר מסירת נפשנו למות ביד האונס על אהבתו יתברך ואמונת יחודו. כמו שעשו חנניה מישאל ועזריה בזמן נבוכדנצר הרשע, כשגזר להשתחוות לצלם... ולא נצטוותה מצווה זו אלא למעמד הגדול ההוא שפחד ממנו העולם כולו והיה בו ראוי שיפורסם הייחוד ויגלה ברבים בעת ההיא. ויעד השם על ידי ישעיה, שלא תשלם חרפת ישראל בעדות ההיא, ושייראו בהם ילדים בעת ההיא הקשה, לא יפחידם המוות, וימסרו נפשם ויפרסמו ויחזקו האמונה ויקדשו את השם ברבים, כמו שציונו יתעלה על ידי משה רבנו.

ספר המצוות לרמב"ם מצוות עשה ג

והמצווה השלישית היא שציונו לאוהבו יתעלה, וזה שנתבונן ונשכיל מצוותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחויבת. ולשון ספרי: לפי שנאמר "ואהבת את ה' - להיך" איני יודע כיצד אוהב את המקום, תלמוד לומר: "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך" - שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם. הנה כבר בארו לך כי בהשתכלות תתאמת לך ההשגה ויגיע התענוג ותבוא האהבה בהכרח.

וכבר אמרו שמצווה זו כוללת גם כן שנדרוש ונקרא האנשים כולם לעבודתו יתעלה ולהאמין בו. וזה כי כשתאהב אדם תשים לבך עליו ותשבחהו ותבקש האנשים לאהוב אותו. וזה על צד המשל כן כשתאהב ה-ל באמת כמה שהגיעה לך מהשגת אמיתתו, הנה אתה בלא ספק תדרוש ותקרא הכופרים והסכלים לידיעת האמת אשר ידעת אותה. ולשון ספרי: "ואהבת את ה' וכו' אהבהו על הבריות כאברהם אביך שנאמר: ואת הנפש אשר עשו בחרן". ר"ל כמו שאברהם בעבור שהיה אוהב השם כמו שהעיד הכתוב (ישעי' מא): "אברהם אוהבי" שהיה גם כן לגודל השגתו דרש האנשים אל האמונה מחוזק אהבתו, כן אתה אוהב אותו עד שתדרוש האנשים אליו.

רמב"ם, הלכות עבודת כוכבים א, ג

כיון שגבר עליהם בראיותיו ביקש המלך להורגו ונעשה לו נס ויצא לחרן. והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם - לוח אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד. והיה מהלך וקורא, ומקבץ העם מעיר לעיר, וממלכה לממלכה, עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא, שנאמר: "ויקרא שם בשם ה' אל עולם". וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת. עד שנתקבצו אליו אלפים ורבות, והם אנשי בית אברהם, ושתל בלכם העיקר הגדול הזה, וחיבר בו ספרים.

ילקוט שמעוני, האזינו רמז תתקמב

"ומצאהו בארץ מדבר" - זה אברהם אבינו. משל למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר, הניחוהו חיילותיו במקום הצרות ובמקום גייסות ובמקום ליסטים והלכו להם.

נתמנה לו גיבור אחד, אמר לו: אדוני המלך! אל ייפול לבך עליך, ואל יהי עליך אימה של כלום! חייך שאיני מניחך עד שתכנס לפלטרין שלך ותישן על מיטתך, כעניין שנאמר: "אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים".

ספר מורה הנבוכים, ג, כט

וכבר ביארנו בחיבורנו הגדול "משנה תורה" שאברהם אבינו ע"ה התחיל לסתור אלו הדעות בטענות וקריאה חלושה ובפיסוס בני אדם ומשך לבבם לעבודת השם בהטיבו להם.

דף מקורות

עד שבא אדון הנביאים והשלים הכוונה וציווה להרוג הכופרים ההם ולמחות זכרם ולשרשם מארץ החיים... כי תורתנו כולה, שורשה וקוטבה אשר עליו תיסוב, הוא למחות הדעות ההם מן הלבבות וזוכרם מן המציאות... והוא היה הכוונה הראשונה הכוללת לכל התורה כולה...

ברכות נז:

מקום שנעקרה ממנו עבודת גלולים. תנו רבנן, הרואה מרקוליס אומר: ברוך שנתן ארץ אפים לעוברי רצונו. מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים אומר: ברוך שעקר עבודה זרה מארצנו, וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל, והשב לב עובדיהם לעבדך. ובחוץ לארץ אין צריך לומר והשב לב עובדיהם לעבדך - מפני שרובה גוים.

רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף בחוץ לארץ צריך לומר כן, מפני שעתידים להתגייר, שנאמר: "אז אהפך אל עמים שפה ברורה".

כוזרי ב, מד

אמנם כן, אנחנו נתונים בצרה עת העולם כולו במנוחה ורווחה. אבל המכאובים הבאים עלינו, משמשים יסוד לחיזוק אמנותנו, להזדככות הטהורים בתוכנו, ולדחיית הסיגים מקרבנו. ועל ידי זיכוכנו אנו - ידבק העניין ה-לוהי בעולם!

כוזרי ד, כג

ועוד יש ל-לוה חכמה נסתרת בהשאירו אותנו בגלות... כך הוא הדבר גם בדת משה: כל דת שבאה אחריה משתנה לאמיתו של דבר להיות כמוה, אם כי למראית עין תתרחק ממנה. הדתות האלה הן אפוא רק הכנה והקדמה למשיח המיוחל, אשר הוא הפרי! ובאחרית הימים בהודותן בו - תהיינה הן פרייה והיה העץ כולו אחד. אז יעריצו את השורש אשר לפניו היו מבזים אותו, כמו שאמרנו בפרוש הפסוק "הנה ישכיל עבדי".

רמב"ם, הלכות מלכים פרק יא:

כל הדברים האלו של ישוע הנוצרי ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו - אינן אלא ליישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד, שנאמר: "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד". כיצד? כבר נתמלא העולם כולו מדברי המשיח ומדברי התורה ומדברי המצוות ופשטו דברים אלו באיים רחוקים ובעמים רבים ערלי לב, והם נושאים ונותנים בדברים אלו ובמצוות התורה, אלו אומרים: מצוות אלו אמת היו וכבר בטלו בזמן הזה ולא היו נוהגות לדורות, ואלו אומרים: דברים נסתרות יש בהם ואינן כפשוטן וכבר בא משיח וגלה נסתריהם. וכשיעמוד המלך המשיח באמת ויצליח ויורם ויינשא - מיד הם כולן חוזרין ויודעים ששקר נחלו אבותיהם ושנביאיהם ואבותיהם הטעום.

ג. חילוק בין האמונה ובין המצוות

רמב"ם הלכות מלכים פרק ח, ח-יא

עיר שהשלימה אין כורתין להן ברית עד שיכפרו בע"ז ויאבדו את כל מקומותיה ויקבלו שאר המצוות שנצטוו בני נח, שכל עכו"ם שלא קיבל מצוות שנצטוו בני נח הורגין אותו אם ישנו תחת ידינו.

משה רבנו לא הנחיל התורה והמצוות אלא לישראל, שנאמר: "מורשה קהלת יעקב", ולכל הרוצה להתגייר משאר האומות, שנאמר: "ככם כגר", אבל מי שלא רצה - אין כופין אותו לקבל תורה ומצוות.

וכן ציווה משה רבנו מפי הגבורה לכופ את כל באי העולם לקבל מצוות שנצטוו בני נח, וכל מי שלא יקבל - ייהרג, והמקבל אותם - הוא הנקרא "גר תושב" בכל מקום. וצריך לקבל עליו בפני שלושה חברים. וכל המקבל עליו למול ועברו עליו שנים עשר חודש ולא מל הרי זה כמן האומות.

דף מקורות

כל המקבל שבע מצוות ונזהר לעשותן - הרי זה מחסידי אומות העולם, ויש לו חלק לעולם הבא, והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שציווה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן. אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת - אין זה "גר תושב" ואינו מחסידי אומות העולם אלא מחכמיהם.

רמב"ן סוף דרשת תורת ה' תמימה

ואמר אח"כ סיפור נח הצדיק ופירש לכמה שנים היה המבול מן היצירה. והוצרך גם כן להודיע כי על עוון העריות והשחתת דרכם נענשו, דכתיב: "ויראו בני ה-לוהים את בנות האדם", וכתב: "כי השחית כל בשר את דרכו"; ועל עניין הגזל, דכתיב: "כי מלאה הארץ חמס".

ועל דעת רבותינו כבר היו מצווים באלו, ובשאר ז' מצוות, מאדם הראשון. והוציאו אותן מרמז הכתוב: "ויצו ה' -לוהים על האדם לאמר", אלא שלא האריך בהם, מפני שאנו מסיני מצווים בהם.

ועל דרך הפשט, אלו מצוות - שכליות הן וכל נברא המכיר את בוראו - צריך ליזהר מהן, וכמו שכתוב באברהם: "ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט", אע"פ שלא נכתב בפירוש (שהכוונה לגזל) אנו למדים מן הכתוב: "מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בתוכם" (וכל הגוזל כאילו לוקח נשמתו - ע"ש רש"י).

ד. האם השאיפה שהגוי יהיה חסיד אומות העולם או גר צדק?

הרב אליהו בן אמוזג, ישראל והאנושות, עמ' 213

בצידה של תורת משה, שהיא חוקה לאומית של בני ישראל, קיימת חוקה אוניברסאלית, אשר שליחי הנוצרים ניסו להגשימה באופן בלתי מושלם.

אלשיך ישעיה נב, ג-ז

בא הכתוב שאחר אומרו שבאים לשרתו ולאהבה את שם ה', אמר במה תדעו שלא לשם מעלה הם באים, הלא כי יאמרו שאין חפצים גדולה כישראל, אלא להיות לו לעבדים, ומי הוא זה שחפצים הם להיות לו לעבדים, הלא הוא לכל מי ששומר שבת מחללו, שהוא לכל איש ישראל, השומר שבת חפצים להיות לו לעבדים. ותפס שמירת שבת על כי בכל מצוות שעכו"ם עושה אינו חייב מיתה אלא בזו, על כורחך אומר שאינו בא להפריד בינו ית' ובין ישראל השומר שבת, כאשר היה אם הייתי בא ברמאות, כי אם אדרבה להיות עבד לשומר שבת... שבעשותם כך יורה כי לא על קנות מעלה הם באים.